

DEMOKRASİLERDE EŞİTLİK

İLKESİ

Arş.Gör.Cemal BALTACI

Süleyman Demirel Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Eşitlik konusunda Aristo'dan, Bryce ve Kelsen'e kadar birçok düşünür ve bilim adamı kafa yormuş, ne olduğunu belirlemek amacıyla gayret göstermiştir. Buna rağmen bütün bu çalışmalar ikna edici olmamıştır¹. Eşitlik kavramı ilk bakışta basit ve anlaşılabilir bir kavram olarak gözükmemektedir. Örneğin, “özgür nedir” denince, birşeyi gösterip “budur” diyemeyiz; ama “eşit nedir” sorusuna, bilardo toplarını gösterip “bunlar eşittir” diye cevap verebiliriz². Bununla birlikte ayrıntıya inildiğinde, demokrasiyle ilgili birçok kavram gibi, eşitlik kavramı da karmaşıklaşmakta, anlaşılması güçleşmektedir. Ancak, bir şeyin tam olarak ne olduğunun bilinmemesi, onun istenmemesini ve kullanılmasını gerektirmez. Nitekim tarih eşitlik yolunda çetin mücade-

¹ Gerhard Leibholz, "Demokrasinin Yirminci Yüzyıldaki Hüviyet Değişikliği", Çev. Nermin Abadan, Vehbi Gül, **AÜSBFD**, Cilt: XVII, Sayı: 3-4, 1962, s. 228.

² Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993, s. 366.

lelere sahne olmuş, hatta bu mücadeleler demokrasinin doğuşunda büyük rol oynamıştır³.

1. Demokrasi ve Eşitlik

Eşitlik, Sartori'nin deyişiyle, ilk olarak protesto ideali şeklinde ortaya çıkmıştır. Eşitlik insanın rastgele eşitsizliğe, haksız güce ve kurumsallaşmış ayrıcalığa karşı başkaldırısını simgelemiştir⁴.

Bu anlamıyla eşitlik, tarihi süreç açısından demokrasi-den önce gelir ve dolayısıyla bu aşamada demokrasiyle bir ilişkisi yoktur. O halde demokrasi dışında, eşitliğin söz konusu olmadığı ya da bütün eşitliklerin demokrasinin başarısı olduğu söylenemez. Örneğin yasa önünde eşitlik (isonomia), yani yasaların eşit koruması, Yunan demokrasisinde çok kısa bir süre de olsa görülmüştür. Ondan sonra da, Eski Yunan'daki isotes sözcüğüyle, günümüzdeki eşitlik arasında geçen yirmibeş yüzyıl boyunca, hukuk, Hıristiyanlık ve ahlak felsefesi alanında, eşitlik anlayışının sürekli olarak işlendiği görülür. Demek ki doğru olan, bütün eşitliklerin değil, bazılarının demokrasi ile ve demokrasi içinde ortaya çıkıp geliştiğidir. Ancak şu da unutulmaması ve vurgulanması gereken bir gerçektir ki, eşitlik talebi en büyük gücünü ve yaygınlığını demokratik sistemde kazanmıştır⁵.

O halde "demokrasinin, eşitlik kavramına katkısı ne olmuştur" sorusunu cevaplandırmak gerekir. Bu konuda başvurulabilecek önemli tarihi kaynaklar olan Fransız haklar beyannamelerinden, 1789 tarihli İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'nin 6. maddesine göre "bütün vatandaşlar eşit olduklarından, her türlü kamu rütbe, mevki, görev ve işine

³ Ali Fuat Başgil, **Demokrasi Yolunda**, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1961, s. 44.

⁴ Sartori, s. 365.

⁵ Sartori, s. 370.

yeterliliklerine göre, eşit olarak kabul edilirler." 1793 Beyannamesi bu konuyu daha özlü bir biçimde ifade etmektedir: "Eşitlik herkesin eşit haklara sahip olmasıdır." 1795 tarihli beyanname ise devrimcilerin temel amaçlarını daha da açık ortaya koymaktadır: "Eşitlik, ister cezalandırsın, ister korusun, yasanın herkese eşit olması demektir. Eşitlik, doğum nedeniyle ayrıcalığı ve iktidarın kalıtımsal yoldan geçişini kabul etmez."⁶ Bu bildiri, Fransız devrimcilerinin ilk olarak aristokratik eşitsizlikleri ortadan kaldırmak istediklerini göstermektedir. Yoksa, devrimcilerin öncülüğünü yapan burjuva sınıfının, bütün halk kitleleri için değer ifade edecek bir eşitlik anlayışıyla hareket ettirlerini söylemek oldukça zordur.

Nitekim bu sınıf, 1789 tarihli İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi'nde, mülkiyet hakkını, *dokunulmaz ve kutsal bir hak* olarak ilan ederken, özgürlük ve hakların korunmasında *ekonomik etkenleri* gözardı etmektedir. Çünkü ekonomik etkenlere önem verilmesi, konuyu ekonomik eşitlik kavramına kadar genişletmektedir. Oysa burjuvazi, ekonomik hayattaki aşırı farklılıklar nedeniyle güç kazanmakta, toplum düzenini değiştirmek gibi büyük bir başarıyı, başka değil, yalnız ekonomik gücü sayesinde gerçekleştirebilmekteydi⁷.

Bu nedenle, 19. yüzyıl demokrasisinde sadece orantılı eşitlik anlayışı söz konusuydu. Bu durum aslında burjuvazinin karşı çıktığı aristokratik eşitsizliğin şekil değiştirerek demokrasiye aşılmasından başka birşey değildi. Bu anlayışa göre siyasal alanda insanlara farklı muamele ediliyor, halkın belirli kesimleri siyasetten uzak tutuluyor ya da karar mekanizmalarına katılmalarına belli şartlar altında izin veriliyordu⁸. Örneğin, bu yüzyılda İngiltere'de ayrıcalıklı belirli şehirler temsil hakkına sahipti; oy

⁶ Sartori, s. 371.

⁷ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1987, s. 272.

⁸ Leibholz, s. 229.

kullanmak için belirli miktarlarda vergi ödüyor olmak gerekiyordu ve kadınlara oy hakkı verilmemişti. İngiltere'de genel oy, yani seçme hakkında eşitlik, ancak 1918 yılında sağlanabildi⁹. Bu şekilde, ancak 20. yüzyılda eşitlik çemberi genişledi ve siyasete katılanların sayısı arttı¹⁰.

Eşitlik adına yapılan bu eşitsizliklerin altında yatan neden, insanlar arasındaki fiili farklılıkların çok önemli sayılmasıydı. Ancak günümüz demokrasilerinde bu farklılıklar, insanlar arasında ortak olan özellikler yanında çok önemsiz kabul edilmektedir¹¹. Herkese, sadece insan olması nedeniyle aynı değer verilmektedir. Kimse doğuştan bir ünvan ya da ayrıcalığa sahip değildir¹². Herkes bir insan olarak özgür doğduğu gibi, aynı şekilde eşit olarak dünyaya gelir. Kişinin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik şartlar ne olursa olsun bir insan olarak eşit değer ve saygıya hakkı vardır¹³.

Peki insanlar her konuda ve her yönüyle mi eşit sayılmaktadır; başka bir deyişle eşitlik mutlak bir niteliğe mi sahiptir; eşitliğin bazı sınırları ya da ölçütleri yok mudur? Şimdi bu konuyu irdeleme noktasına gelmiş bulunuyoruz.

2. Eşitlik Ölçütleri

"Hangi özellikler açısından eşitlik" sorusuna verilen cevap, hiçbir zaman her bakımdan eşitlik olmamıştır ve olmayacaktır da. Bireyler birçok açıdan birbirinden farklıdır. Sağlık, uzun ömürlü olma, güzellik ve yakışıklılık, yetenek, çekicilik, beğeniler, tercihler ve daha birçok şey açısından kişiler birbirinden

⁹ Esat Çam, **Devlet Sistemleri**, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s. 24-26.

¹⁰ Leslie Lipson, **Politika Bilimin Temel Sorunları**, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Ankara: AÜHF Yayınları No: 429, 1978, s. 493.

¹¹ Leibholz, s. 229.

¹² Başgil, s. 43.

¹³ C. Manfred Vernon, **Devlet Sistemleri, Mukayeseli Devlet İdaresine Giriş**, Çev. Mümtaz Soysal, Ankara: 1961, s. 13.

farklılık gösterir. Bunlar hayal gücümüzle desteklendikçe, o kadar çok özellikler listesi oluşur ki artık sayılamaz olur¹⁴. Buna göre eşitliği, temel ilkelerinden biri olarak ele aldığımız demokrasinin, bir ütopya peşinde olduğu sonucuna mı varacağız? Buna cevabımız olumsuz olacak ama hemen arkasından, demokrasinin ilgilendiği farklılıkların açıkça *adaletsiz* ve *düzeltilbilir* farklılıklar olduğunu eklemek gerekecek¹⁵. Demokrasi, bütün insanların eşit yaratıldığı önermesine bağlı kalacaksa ki artık bunun aksini söylemek mümkün değildir, farklı durumlar için hangi tür eşitliğin uygun olacağına karar vermek durumundadır¹⁶. Demokrasinin bu konuya bakışı, Sartori'nin eşitlik ölçütleriyle ilgili sistematiği çerçevesinde ele alınacaktır¹⁷. Sartori'ye göre eşitlik ölçütleri şunlardır:

1. Herkese aynı, yani (yararlar olsun, yükümlülükler olsun) herkese eşit paylar

2. Aynılara aynı, yani eşitlere (yararlar olsun, yükümlülükler olsun) eşit paylar ve bu nedenle eşit olmayanlara eşit olmayan paylar. Bu konuda dört alt ölçüt önem kazanmaktadır:

a. Oransal eşitlik, yani halen var olan eşitsizlik derecesi oranında, yeknesak olarak payların dağıtımı,

b. Uygun farklılıklara eşit olmayan paylar,

c. Herkese liyakatına (yeteneğine veya hakettiğine) göre,

d. Herkese ihtiyacına (temel veya başka türlü olabilir) göre.

Aslında, Sartori'nin yaptığı ikili ayırım yeni bir buluş değildir. Çünkü Aristo bundan 24 yüzyıl önce eşitliği ikiye ayır-

¹⁴ Sartori, s. 376.

¹⁵ Sartori, s. 376

¹⁶ Leslie Lipson, **Demokratik Uygarlık**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984, s. 461.

¹⁷ Sartori, s. 377.

mış, eşitliğin ya yeknesaklık (aynılık), ya da orantı anlamına geldiğini belirtmiştir¹⁸. Ancak Sartori bu ayrımı güncelleştirmiş ve işlemiştir; örneğin Aristo ve birçok siyaset bilimci tarafından oransal eşitlik olarak ele alınan ikinci eşitlik ölçütünü Sartori ayrıntılandırmıştır.

"Herkes'e eşit pay" ölçütü, eşit yasalar ve yasalar karşısında eşitlik sağlayan hukuk sistemlerinin önde gelen bir ilkesidir. Kuralların uygulandığı halk içinde bazıları bu kurallara tabi değilse, yani kurallar bazıları için uygulanmıyorsa "herkese aynı" ölçütüne göre kurallar eşitlikçi değildir. Örneğin bölgesel yasalar, nüfusun belli bir bölümüne yükümlülük getiren ya da yarar sağlayan yasalar bu ölçüte göre eşitlikçi sayılamaz. Buradaki "herkese" sözcüğü yasaların genelliği ilkesiyle ilgilidir. Buna göre yasalar genelse yani herkese aynı şekilde uygulanıyorsa eşitlik ilkesine uyuluyor demektir¹⁹.

İkinci ölçüt de (eşitlere eşit pay ve eşit olmayanlara eşit olmayan pay) en az birinci ölçüt kadar inandırıcıdır ve savunulabilir. Aristo'nun ifadesiyle "Eğer eşit olmayanlara karşılıklı eşitsizlikleri oranında davranılırsa eşitsizlik yoktur". Dahası, ikinci ölçütün uygulama alanının birinci ölçüte göre daha geniş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu ölçütün en önemli avantajları, adaletin sağlanmasına imkan vermesi ve eşitleştirici sonuçlar elde edilmesini sağlamasıdır²⁰.

"Oransal eşitlik" ölçütü eşit olmayanlara eşitsizlikleri oranında yarar sağlanmasını ya da yükümlülük getirilmesini gerektirir. Böylece daha adaletli bir sonuç elde edilmiş olur. Örneğin dolaysız vergilendirmede "herkese aynı" ölçütü kullanılırsa, çok zengin bir kimseyle çok fakir bir kimseye aynı miktarda ver-

¹⁸ Leslie Lipson, "Demokrasinin Felsefesi", Çev. Mustafa Erdoğan, **Sosyal ve Siyasal Teori**, Der. Atilla Yayla, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993, s. 17.

¹⁹ Sartori, s. 377.

²⁰ Sartori, s. 378.

gi koymak gerekir ki bu durum adaletsiz olur. Onun için mali sistemlerde genellikle oransal eşitlik ölçütü kullanılır ve eşitlere eşit yükümlülükler, eşit olmayanlara da eşitsizlikleri oranında eşit olmayan yükümlülükler getirilir²¹.

Belli bir yaşın altında olanların, akıl hastalarının, ağır bir suçtan mahkum olanların, yabancı uyruklu olanların vb. yönetime katılmalarının engellenmesi, onlara seçme ve seçilme hakkının verilmemesi bir eşitsizlik değilse²², bu ve benzeri durumları hangi ölçüte göre eşitlik kapsamı içine alacağız? Bu durumda "uygun farklılıklara eşit olmayan paylar" ölçütü devreye girmektedir. Serim, "Yurттаşlar, haklı bir nedene dayanılarak farklı kurallara bağlı tutulabilirler. Özelliklerdeki ya da durumlardaki farklılıklar, farklı hukuksal durumlar ya da nitelikler, farklı düzenlemenin haklı nedenini oluşturur"²³ demektedir. Bu cümleler, "uygun farklılıklara eşit olmayan paylar" dağıtılırken haklı bir nedene dayanılması gerektiğini, "uygun farklar" kavramı içinde "haklı neden" kavramının da gizli olduğunu anlatır.

"Herkes liyakatına göre" ölçütü özellikle insanların farklı yeteneklere sahip olmalarıyla ilgilidir. İnsanların doğuştan sahip oldukları ya da sonradan kazandıkları farklı yetenekleri vardır. Bu nedenle yeteneklerine bakılmaksızın insanlara aynı davranmak eşitlik değil, eşitsizliktir. Herkes liyakatına göre ölçütü bakımından insanların, bazı hakları kullanmaları ancak liyakatları ölçüsünde mümkün olur. Örneğin bir işe almada, işin gereklerine uygun şartlar istenmesi ve bu şartlara göre en liyakatlı kişilerin seçilmesi liyakatı temel alan bu ölçütün bir gereğidir.

²¹ Sartori, s. 379.

²² Lipson, **Politika Bilimin Temel Sorunları**, s. 137.

²³ Bülent Serim, "Yasa Önünde Eşitlik" İlkesi", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 3, (1994), s. 16.

“Herkesine ihtiyacına göre” ölçütü insanların, hayatlarını insan onuruna yakışır biçimde sürdürebilmeleri için gerekli olan asgari şartları sağlayan bir araçtır. Her toplumda ekonomik ya da başka nedenlere çok kötü şartlarda hayatlarını sürdürmek zorunda kalan insanlar vardır. Bu insanların kaderlerine terkedilmemeleri, demokrasinin sunduğu fırsatlardan yararlanabilmek için asgari başlangıç şartlarına kavuşturulmaları bu ölçüt aracılığıyla gerçekleştirilebilir.

Görüldüğü gibi bu ölçütlerin ya eşitliği koruyucu ya da eşitleştirici işlevleri vardır. Özellikle, hassas ve karmaşık oranlar gerektiren ikinci kısım ölçütlerin uygulanması, belirli bir iktidar kaynağının olumlu eylemini yani müdahalesini gerektirir²⁴. Bu da bizi sosyal devlet anlayışına götürür. Devlet toplumda var olan eşitliklerin korunması, olmayanlarının da gerçekleştirilmesi için gerekli yükümlülükleri üstlenmelidir.

3. Eşitlik Türleri

Sartori tek bir eşitliğin değil, çoğul olarak *eşitliklerin* varlığından söz etmektedir²⁵. Gerçekten de eşitliğin de özgürlük gibi değişik alanları vardır ve tek bir eşitlik yerine ayrı ayrı zamanlarda ortaya çıkmış ve gerçekleşmiş eşitliklerden söz etmek daha doğrudur²⁶. Şimdi bu eşitliklerin neler olduğunu görelim.

3.1. Hukuksal Eşitlik

Hukuksal eşitlik, yasalar önünde eşitlik şeklinde de anılmaktadır. 18. yüzyılda ortaya çıkan hukuksal eşitlik, demokrasilerin tarihi gelişimi sırasında ilk ortaya çıkan eşitlik türüdür²⁷. Yasaların herkese, toplum içindeki durumu, toplumsal kökeni ya da ekonomik gücü ne olursa olsun, aynı biçimde uygulanması

²⁴ Lipson, **Demokratik Uygarlık**, s. 466.

²⁵ Sartori, s. 370.

²⁶ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Ankara: AÜHF Yayınları, 1981, s. 11.

²⁷ Kapani, s. 11.

hukuksal eşitliğin gereğidir. İster korusun, ister yararlandırın, ister yükümlülük getirsin, ister cezalandırın, yasanın herkes için aynı olması ve uygulanması gerekir²⁸. Bu uygulamaya göre, herhangi bir kişiye, aileye, zümreye ya da sınıfa ayrıcalık tanınamaz. Zaten burjuvazi yıktığı düzene karşı demokrasi mücadelesini, bu eşitlik temeline dayanarak bütün feodal ve aristokratik ayrıcalıkları ortadan kaldırmak amacıyla sürdürmüştür²⁹.

Ancak, kadınların askerlikten bağışık tutulması, kadınların emeklilik yaşının erkeklerden düşük olması ya da küçük yaştakilerin bazı işlerde çalıştırılmaması gibi ayrımlar hukuksal eşitliğe aykırı değildir³⁰. Çünkü, eşitlik ölçütleri anlatılırken açıklandığı gibi haklı nedenlere dayanan ayrımlar eşitliğe aykırı sayılmadığı gibi, bu durum uygun farklılıklara eşit olmayan paylar ölçütüne de uygun düşer.

Hukuksal eşitlik aynı zamanda yasaların genelliğini de gerektirir. Çünkü yasalar herkes için eşit koruma sağlayacaksa, herkes için geçerli olan genel kurallar olmak zorundadır³¹.

3.2. Siyasal Eşitlik

Burjuvazi tarafından başlatılan, işçiler ve diğer halk kesimlerince devam ettirilen uzun mücadeleler sonunda, hukuksal eşitlikten sonra siyasal eşitlik de demokrasilerde yerleşmiştir³². Siyasal eşitlik herkese oy hakkının tanınması, herkesin yalnız bir oy hakkına sahip olması, her oyun eşit değerde olması, herkesin seçilme hakkına sahip olması, kısaca siyasal hayata herkesin eşit olarak katılabilesidir. Siyasal eşitliğin yerleşmesiyle geniş kitleler toplumun yönetiminde ağırlıklarını ortaya koymuş, bunun

²⁸ Serim, s. 15.

²⁹ Soysal, s. 272.

³⁰ Cem Eroğul, **Anatüzeeye Giriş**, Ankara: İmaj Yayıncılık, 1993, s. 74.

³¹ Serim, s. 15.

³² Kapani, s. 11.

sonucu olarak da, uzun vadede de olsa, eşitlik yönünde önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmeler sonucu sosyal ve ekonomik eşitlik kavramı ortaya çıkmıştır.

3.3. Sosyal ve Ekonomik Eşitlik

Sosyal ve ekonomik eşitlik kavramları orijin olarak Marksist kurama aittir. Marks bu kavramlarla sosyal ve ekonomik farklılıkların olmadığı sınıfsız bir toplumu öngörüyordu. Marks'a göre demokrasideki hukuksal ve siyasal eşitlik birer biçimsel aldatmacadır.

Marks'ın ve diğer sosyalistlerin bu tür düşüncelerinin de etkisiyle demokrasilerde sosyal ve ekonomik eşitlikten söz edilir olmuştur. Ancak çağdaş demokrasilerde sosyal ve ekonomik eşitlik, Marks'ta olduğu gibi sınıf ve servet farklılıklarının ortadan kaldırılması şeklinde anlaşılmamaktadır. Sartori sosyal eşitliği Bryce'den esinlenerek, "sınıf ve servet farklılıklarının önemli olmadığı anlamında statü ve saygınlık konusunda eşitlik"³³ olarak tanımlamıştır. Yani sözkonusu olan, farklılıkların ortadan kaldırılması değil, farklılıklara bakılmaksızın herkesin eşit saygınlığa sahip olduğunun kabul edilmesidir.

Zamanımızda ekonomik eşitlik de mutlak anlamda anlaşılmamaktadır. Bu konuda demokrasi göreceli bir eşitlik anlayışı kabul etmektedir. Herkesten mali gücüne göre vergi alınması ekonomik eşitliğe bir örnektir³⁴. Yani kişiler yükümlülük altına sokulurken ekonomik durumları gözönüne alınmalı, toplumda bulunan ekonomik farklılıklar artırılmamalıdır.

Sanayi devrimiyle ortaya çıkan aşırı ekonomik eşitsizlikler ve sosyal çatışmalar sonucunda sosyal devlet anlayışı gelişmiştir. Sosyal devlet anlayışı sosyal ve ekonomik eşitliğin

³³ Sartori, s. 372.

³⁴ Serim, s. 14.

kapsamını genişleterek, devlete toplumdaki sosyal ve ekonomik dengesizlikleri azaltma yükümlülüğü getirmiştir. Yani devlet, yasaların eşitsizliğe neden olmasını engellemekle kalmamalı, ekonomik ve sosyal ilişkilerin toplumda doğurduğu aşırı eşitsizlikleri ortadan kaldırma işini de bir görev olarak üstlenmelidir. Devlet, elinden gelen çabayı gösterdiği halde açlık ve sefaletten kurtulamayan vatandaşlarını korumakla yükümlüdür. Devletin, yasalar önünde eşit olduğu halde sosyal ve ekonomik konumu nedeniyle bu eşitlikten yararlanamayan yurttaşları kendi hallerine bırakması demokrasi ile bağdaşmaz.

3.4. Fırsat Eşitliği

Fırsat eşitliği, başlangıç noktasında bütün insanların aynı imkanlardan yararlanabilmelerinin sağlanması anlamına gelmektedir³⁵. Bireyin toplum içindeki yeri ve durumu herşeyden önce kişinin hareket noktasını belirlemektedir. Fakat ancak yollar açık olursa hareket imkanı bulunabilir. Feodal sistemde ya da sınıflar arasında katı sınırların olduğu başka toplumlarda insanlar buldukları katmanları aşamazlar. Feodal düzenin kalıntılarına karşı olan Fransız Devrimi'nin başarılarından birisi, bir kişinin nereye gelebileceğinde ve nereye kadar ilerleyebileceğinde aile statüsünün değil, kendi yeteneğinin belirleyici olduğu fırsat eşitliğini uygulamaya başlamasıdır³⁶.

Fırsat eşitliği için ayrı bir düzenlemeye gerek yoktur. Çünkü hukuksal, siyasal, sosyal ve ekonomik eşitlikler sağlandığı zaman fırsat eşitliği de sağlanmış olacaktır. Çünkü bu şekilde insanların önlerinde, istedikleri alanda yükselebilmelerine engel olacak hukuksal bir durum olmayacak, siyasal alana eşit bir biçimde katılabilecekler, bunları yaparken de devletin sosyal ve ekonomik desteği yanlarında olacaktır.

³⁵ Kapani, s. 12.

³⁶ Lipson, **Demokratik Uygarlık**, s. 462, 463.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Başgil, Ali Fuat. **Demokrasi Yolunda**, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1961.
- Çam, Esat. **Devlet Sistemleri**, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- Eroğul, Cem. **Anatüzeeye Giriş**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 1993.
- Kapani, Münci. **Kamu Hürriyetleri**, AÜHF Yayınları, Ankara, 1981.
- Leibholz, Gerhard. "Demokrasinin Yirminci Yüzyıldaki Hüviyet Değişikliği", Çev. Nermin Abadan, Vehbi Gül, **AÜSBFD**, Cilt:XVII, Sayı:3-4, 1962, s. 221 - 250.
- Lipson, Leslie. "Demokrasinin Felsefesi", Çev. Mustafa Erdoğan, **Sosyal ve Siyasal Teori**, Der. Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993, s. 16 - 22.
- Lipson, Leslie. **Demokratik Uygarlık**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1984.
- Lipson, Leslie. **Politika Bilimin Temel Sorunları**, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu, AÜHF Yayınları No:429, Ankara, 1978.

-
- Sartori, Giovanni. **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Serim, Bülent. "Yasa Önünde Eşitlik" İlkesi", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:27, Sayı:3, 1994, s. 13 - 23.
- Soysal, Mümtaz. **100 Soruda Anayasa'nın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987.
- Vernon, C. Manfred. **Devlet Sistemleri, Mukayeseli Devlet İdaresine Giriş**, Çev. Mümtaz Soysal, Ankara, 1961.